

IT og samfunn, våren 2018: Introduksjon og smakebit

Svein Hovde, 15. januar 2018

Det er sjuende gang emnet i sin nåværende form tilbys – det har vært arrangert hver vår siden 2012. Gjennom disse årene har Heraklits ord stadig dukket opp i bevisstheten, ”verdens innerste vesen er forandringen” og ”man kan ikke to ganger stige ned i den samme elv”. Om denne flytende og brusende elva er informasjonssamfunnet, sier det mye om både det spennende og utfordrende med å undervise om temaer som tilsynelatende endrer seg i rask takt og i stort omfang.

Heraklit av Johannes Moreelse
(1602-1634)

Ordet tilsynelatende er viktig her. Kanskje er våre forestillinger om hva som kjennetegner informasjonssamfunnet og de endringer dette gjennomgår både nødvendigvis permanent utdaterte på den ene side og litt for rastløse på den andre? Dermed opplever vi en form for frustrasjon over ikke å klare å følge med samtidig som vi taker i det som er sentrale, overordnede spørsmål over tid. Medieomtalen og oppslagene om informasjonssamfunnet rommer også dramatiserende overdrivelser og saker som ”hypes”. For å behandle det u håndterlig digre, komplekse og foranderlige temaet har det vært nødvendig å balansere mellom å holde fast ved noen sentrale temaer og innfallsvinkler og trekke inn nye spørsmål som melder seg med stor tyngde.

Den overordnede idé har hele tida vært å belyse og problematisere **samspeillet** mellom informasjonsteknologisk utvikling på den ene side og samfunn og samfunnsmedlemmer individuelt og kollektivt på den andre. Spissformulert skal oppmerksomheten rettes mot **hvordan vi former teknologien og den former oss**. Å undersøke og tenke opplyst og grundig om dette forutsetter både at en holder fast i noe, men også orienterer seg om det nye som er under oppseiling. I praksis har jeg gjort dette ved å ha noen faste innslag, men også for hvert år foreta revisjoner i pensum og faginnhold.

Det er to større endringer som blir gjort i og med 2018-versjonen av IT og samfunn:

Det vies for det første betydelig større oppmerksomhet til begrepet *digital dømmekraft*. En konkret foranledning er at en gruppe norske forskere i 2017 ga ut en bok med denne tittel (Engen, Giæver og Mifsud, 2017). Jeg har satt

opp seks kapitler fra denne boka på pensumlista og oppfordrer studentene til å kjøpe den. Det pågår stadig diskusjonene og gis mange eksempler knyttet til mangel på digital dømmekraft, på trøbbel folk har skapt for seg sjøl og påført andre, tilsiktet eller utilsiktet, grunnet uforsiktighet eller uvitenhet. "Nettikette" er dels et praktisk spørsmål som handler om å ha den kunnskapen og vise den forsiktighet som er nødvendig for å unngå og forebygge slikt trøbbel. Det er også et spørsmål av etisk art, om å ta hensyn, opptre moralsk og ta ansvar for sine handlinger. Sjøl om boka "digital dømmekraft" i utgangspunktet er adressert til studenter i lærerutdanning, er overveielser om dette personlig viktig for alle. Informatikkstudenter må forventes å ha et bedre kunnskapsgrunnlag enn de fleste for å unngå feilvurderinger i bruken av digital teknologi. Men dette er i høyeste grad også et spørsmål om reflektert opptreden, om ikke bare å ha kunnskap, men å vise klokskap. I forlengelsen av dette er det viktig for designstudentene å tenke gjennom hvorvidt mulighetene for å utvise digital dømmekraft er bygget inn i teknologien eller om den omvendt øker risikoen for feilvurderinger. Dermed blir den digitale dømmekraften og betingelsen for denne ikke bare et spørsmål om kloke brukervalg, men også smarte og gjennomtenkte designløsninger.

Den andre større endringen dreier seg om *økt fokus på sosiale medier og bruken av disse*. Dette er en side ved informasjonssamfunnet jeg tidligere år kanskje ikke har viet den oppmerksomhet det fortjener. Etter 10-15 år med sosiale mediers kraftig økende utbredelse og popularitet kan en konstatere at disse nå er etablert som informasjonssamfunnets viktigste aktivitet – de er den ubestridte "normalvirksomhet" og den medieflate de fleste Internettbrukere benytter daglig (permanent). I lys av dette framstår deler av forskningen på området som litt sær. Det har vært mye forskning knyttet til sammenhengen mellom profilering på sosiale medier og brukerens personlighet. Er det å være på Facebook for eksempel mest for introverte eller ekstroverte mennesker? Deler av denne forskningen ser ut til å være begrunnet i en antakelse om at stor aktivitet på sosiale medier ikke er normalvirksomhet, men en form for ekshibisjonisme, en overdreven trang til å vise seg fram.

I fjor høst var jeg til stede på Eilert Sundt-forelesningen 2017. Der snakket den britiske antropologen Daniel Miller om et bredt anlagt forskningsprosjekt med tittelen "Why we post". Det er basert på omfattende empiriske studier av de brukerpraksiser som knyttet til sosiale medier i vid forstand i åtte land rundt om i verden, inkludert to ulike feltsteder i Kina – et urbant lokalisert og ett ruralt.

Dette prosjektet er drevet fram av antropologenes sedvanlige, åpne nysgjerrighet på hva folk gjør ut fra de tilganger de har, hvordan det de gjør er merket av den kultur de befinner seg innenfor. For å skjønne individers og grupper valg må en være åpen for at det er rom for store lokale variasjoner og nasjonale forskjeller. De resultatene som kan leses ut av prosjektet er interessante på flere måter. For det første har det karakter av å knuse noen

myter om SM, eller i hvert fall får oss til å stille spørsmål ved våre normale antakelser. Facebook eier og forvalter den viktigste SM-plattformen og de eier og utnytter kommersielt den informasjonen brukerne legger fra seg i form av ulike digitale spor. Men betyr dette at Facebook blir det perfekte eksemplet på globalisering og utvisking av nasjonal og lokal egenart? Neppe, ifølge Miller og co. Sosiale medier er blitt tolket som et uttrykk for økende individualisering. Normalt tenker en kanskje også at aktiviteten bidrar til å forsterke en slik individualisering. Nja, sier Miller og co. og viser mange eksempler på det motsatte, at sosiale medier blir et verktøy for sterkere sosial konformitet og reparasjon av sosiale bånd som var i ferd med å bli revet av.

Forskergruppens studier og feltarbeid i de åtte landene er samlet i publikasjonen "How the World Changed Social Media". Jeg har plukket ut fire kapitler fra denne og satt disse opp på pensumlista. Både denne rapporten og alle de øvrige fra prosjektet er tilgjengelig gratis online og kan lastes ned som PDF-filer. Å spørre hvordan verden endret sosiale medier er helt i tråd med den tankegang som ligger til grunn for emnet IT og samfunn. Vi går til verket med åpent kritiske spørsmål og nysgjerrighet. Modeller, teoretiske begrep og rammeverk kan være nyttige verktøy, men når det kommer til stykket er de sjelden egnet til å forutsi konsekvensene av ulike institusjonelle arrangementer eller teknologier. Vi må kort sagt prøve å lage mest mulig etterrettelige og presise beskrivelser av menneskelige praksiser – altså teknologi i bruk. Når vi hevder at teknologiutvikling er menneskeskapt gjøre vi derfor ikke bare oppmerksom på at det er mennesker som designer, utvikler og iverksetter teknologi. Miller og co. viser at mye viktig, uventet og utilsiktet skjer i det siste leddet, i **bruken** av teknologien og at det i mange henseende er der teknologien blir skapt og omskapt.

Miller og co sitt prosjekt har en klar brodd mot teknologideterminisme av ulike slag, både den som sier at digital teknologi er garantist for en bedre verden og større menneskelig lykke og de som insisterer på det motsatte. Spørsmålet om konsekvenser av ny teknologi må alltid stilles på nytt og på nytt, det må besvares med alle forbehold om lokale variasjoner og med den uttrykkelige forutsetning at svaret kommer an på hva vi velger å gjøre, sammen og hver for oss. Informasjonssamfunnet er en kolossal muliggjørere, på godt og på vondt. Mulighetene kan omsettes i kunnskap, kreativitet og skapende virksomhet, men kan potensielt også ha betydelig ødeleggelseskraft om de brukes med en slik baktanke.

Me Too-kampanjen er kanskje den saken som har fått mest oppmerksomhet i medier online og offline i de siste ukene av det gamle året og de første av det nye. Det demonstrerer på ulike vis det moderne informasjonssamfunnets virkemåte ved at mangel på anstendig oppførsel stilles til skue på en effektiv måte. Sosiale medier og Internett er i stand til å sette en ny dagsorden og fungerer sånn sett som en nye statsmakt - en "mobil super-opplyser". Me Too påvirkes og

muliggjøres direkte ved at det at det lager en kanal for de krenkedes ytringer, indirekte ved at det endrer deres oppfatning om hva som er riktig og legitimt i valget mellom fortielse og ytring, med de belastninger begge deler innebærer. En annen indirekte effekt er vidtrekkende – det settes i gang en stor debatt i samfunnet og det vekkes en allmenn ettertanke. Me-too kunne uten Internettets verden som klangbunn blitt et virkningsløst blaff. Så langt tyder mye på at det via nettet som muliggjør har vokst til en sosial bevegelse med varige politiske og sosiale konsekvenser.

Denne saken rommer også en flertydighet. Internett har gitt adgang til ytringer av ymse slag, også de som innebærer seksuell trakassering og uønsket oppmerksomhet. I forbindelse med Me Too har det også vist seg å være et effektivt redskap for oppgjør med den slags ytringer og handlinger offline og online. Det er både en del av sykdommen og en del av behandlingen. Det er også grunn til å understreke at denne behandlingen ikke er problemfri, verken for de krenkede som nå varsler, eller for de som pekes ut for ikke å ha vist respekt for andres grenser. Esben Esther Pirelli Benestad, ved Universitetet i Agder sier til [Forskning.no](https://forskning.no/blogg/helsebloggen/metoo-vi-er-alle-medansvarlige) at "vi er alle medansvarlige", på den måten at de fleste av oss har vært vitne til at andre har brutt skrevne eller uskrevne grenser for sømmelig, uten å reagere eller si i fra. <https://forskning.no/blogg/helsebloggen/metoo-vi-er-alle-medansvarlige>, lest 15. Januar 2018.

Slik kan en med nettet som muliggjør utløse et ras som startet med en rekke anklager mot filmprodusenten Harvey Weinstein og som så langt kan resultere i kollektive sjøransaker en rekke steder i verden. Alt dette skjer i løpet av knappe fire måneder.

De seks forelesningene med frammøteregistrering (etter introduksjonen) har vært bygget rundt det jeg har kalt nøkkelbegrep: Måling, læring, makt, valg, ansvar og feil. I år har jeg valgt å endre dette ved å utfylle de nevnte begrepene med et side-ord og presentert seks begrepspar. Ordet feil er byttet ut med risiko fordi det sier mer om hva det gjelder. Begrepsparene er: Måling og skalering; læring og danning; makt og ulikhet; valg og individualitet; ansvar og kultur og til slutt risiko og lykke. De fem første parene sammenstiller begrep som kan forbindes med hverandre og naturlig lenkes sammen. Til sammen håper jeg de vil være mer assosiasjonsskapende enn begrepet som sto alene som nøkkelen til et tema. Det siste paret – risiko og lykke spiller på noe annet – det er to betegnelser som fanger opp vårt motsetningsfylte forhold til det moderne informasjonssamfunnet. Det utgjør for mange en form for rystelse, lager utrygghet og rokker ved etablerte identiteter og kan på den måten oppleves som uhyre risikabelt. Samtidig kan vår fascinasjon for og yre glede i bruken digitale verktøy og konsum av nettets tilbud vanskelig tolkes på noen annen måte enn at det kan være en kilde til glede og lykkefølelse. Alt dette skal vi i tur og orden se nærmere på utover vinteren.